

TŘEBUŠÍN, okr. Litoměřice, Ústecký kraj

Zříceniny středověkého hradu Kalich

15.–16. století

Význam: Středověký hrad na dominantním vrchu v Českém středohoří. Na úbočí kopce se rozkládají rozsáhlé stopy dalšího využití hradního návrší.

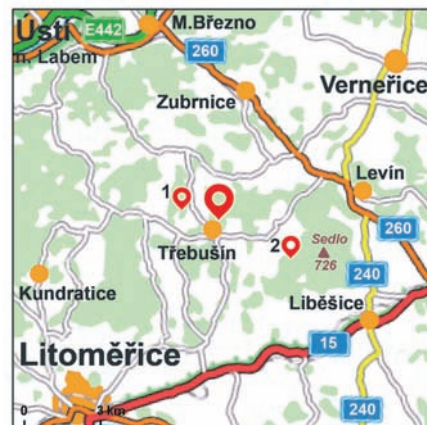
Historie: *Hrad vznikl na někdejších majetcích býčkovické komendy řádu německých rytířů, která existovala v l. 1253–1417. První písemnou zmínku o existenci hradu představuje záznam v kronice Vavřince z Březové k r. 1421. Nejednoznačný výklad latinské a české verze kroniky, známé z mladšího opisu, dal vzniknout hypotéze, že na daném místě existoval starší předchůdce hradu. Kalich tvořil v době svého vzniku významný opěrný vojenský bod, který přispíval k zajištění oblastí severozápadních Čech, kde husitskému hnutí chyběly tolik potřebné opory. Zároveň byl také soukromým sídlem Jana Žižky, který se po hradě záhy začal psát.

Zahájení výstavby hradu je možné klást do května r. 1421. Stavební práce musely probíhat velmi rychle, neboť již na počátku září téhož roku se o dobytí Kalicha neúspěšně pokoušel Zikmund z Vartenberka v rámci vojenských akcí spojených s druhou křížovou výpravou. Na straně kališníků zůstal hrad i v následujících letech a tento stav přetrval rovněž po bitvě u Lipan.

V r. 1437 byl Kalich v držení sestry Jana Žižky, Anežky, patrně pod ochranou husitského hejtmána Jana Řitky z Bezdědic. Ve stejném roce přikl Zikmund Lucemburský někdejší majetky býčkovické komendy i s dosud stojícím hradem Heníkovi z Valdštejna, a to přes nároky Zikmunda z Vartenberka, sahající až do r. 1422. Tato událost vedla ke sporu mezi Zikmundem z Vartenberka a Heníkem, který se záhy přidal k Janu Řitkovi

↑ Severozápadní část hradního areálu s opevněným koridorem vedoucím k předsunutému dělostřeleckému postavení. Foto Z. Kačerová, 2014.

□ Plán lokality podle zaměření M. Sýkory; upravili J. Hložek a M. Kuna.

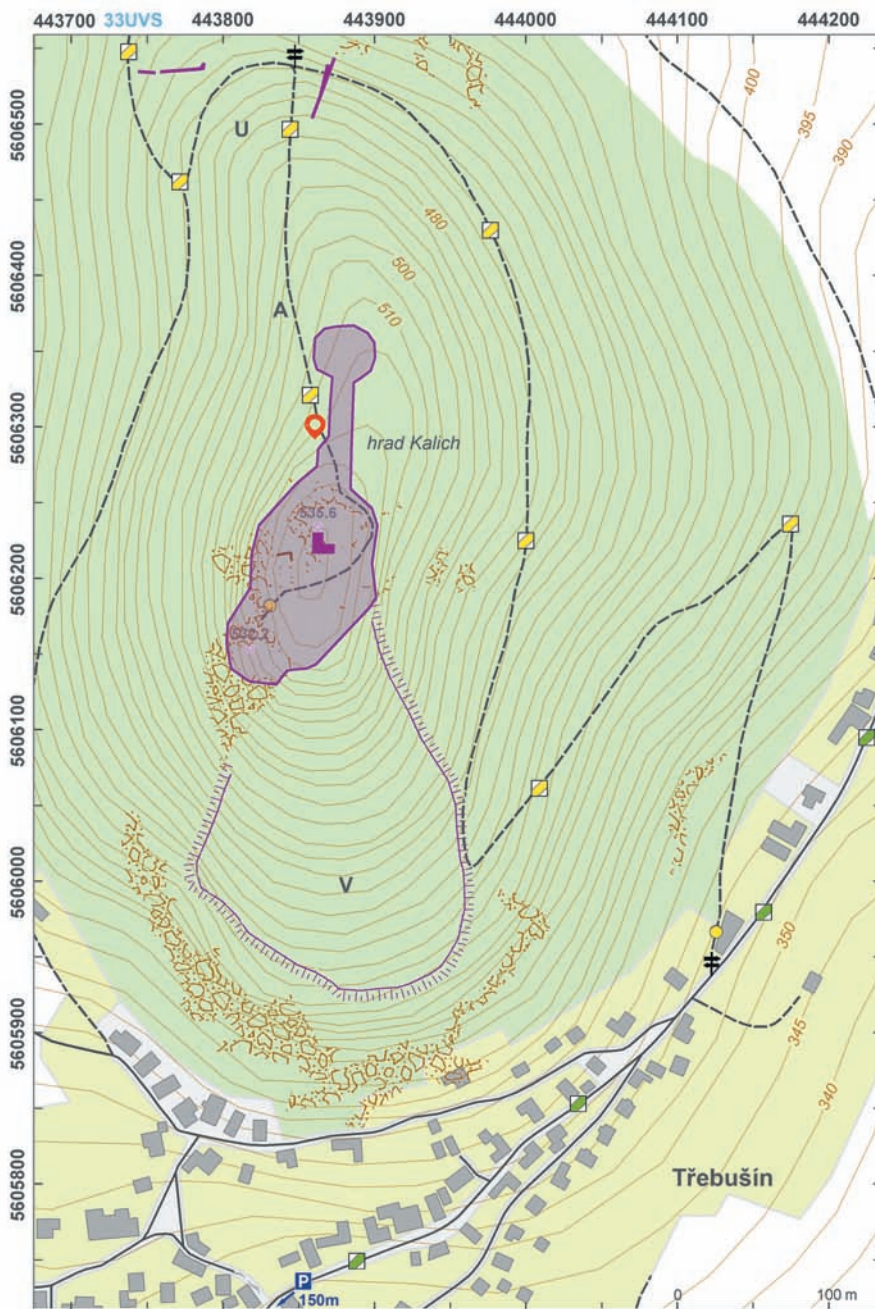

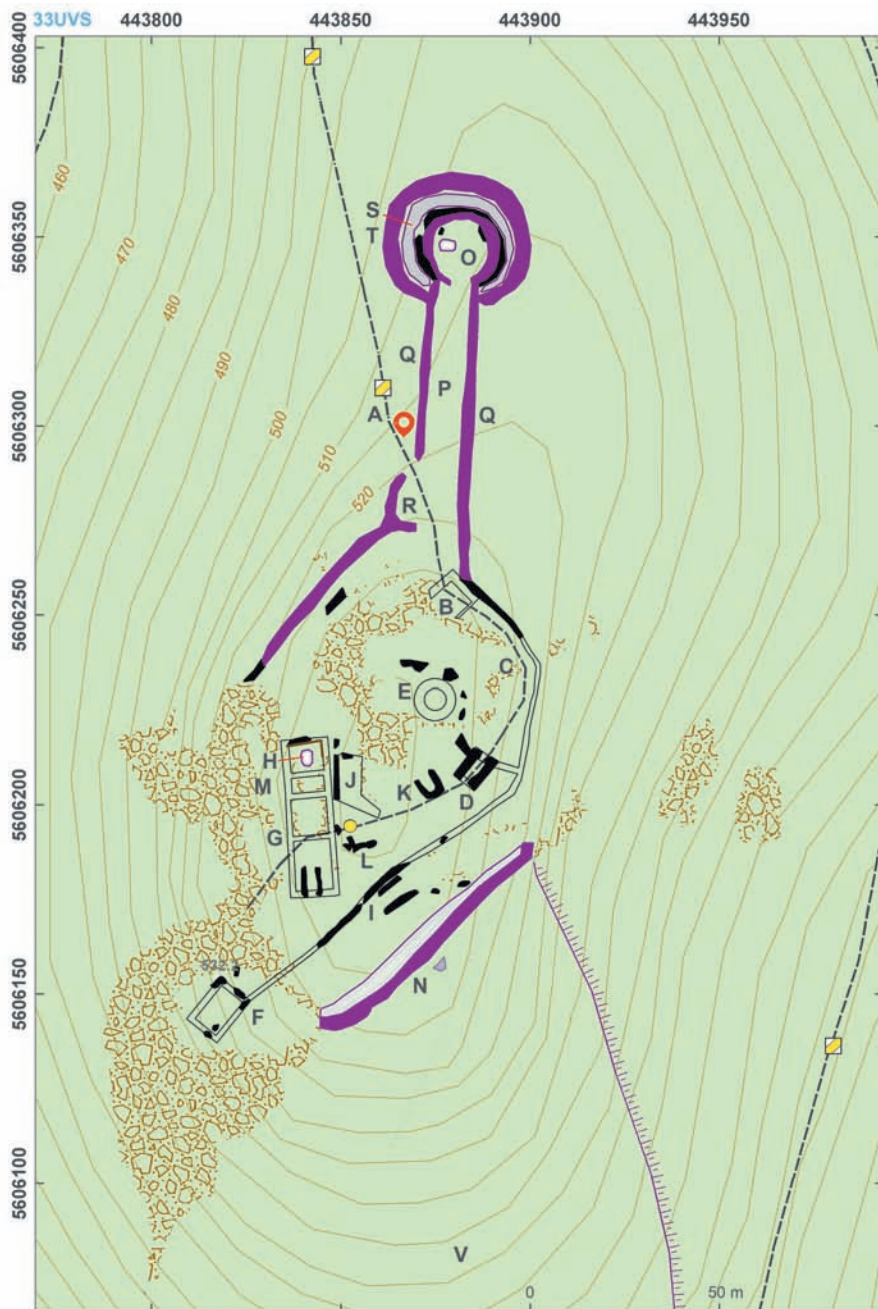
z Bezdědic ve snaze o zmaření plánů na obsazení a zboření hradu. Spor přerostl v boje, ukončené dohodou až v červenci 1438. Přesné znění této úmluvy neznáme, je však zřejmé, že Kalich zůstal stát.

Mezi l. 1438–1440 přešel hrad do rukou Viléma z Illburka na Ronově, příslušníka Jednoty zelenohorské a odpůrce Jiřího z Poděbrad. V r. 1467 však hrad musel před poděbradským vojskem kapitulovat a následně se dostal do rukou Petra Kaplíře ze Sulevic, naopak spojence Jiřího z Poděbrad. V dalších letech jej měl v držení Ješek Svojanovský z Boskovic a na konci 80. let 15. století byl Kalich naposledy obýván. V r. 1496 opět přešel do rukou Vartenberků, kteří jej připojili k litýšskému panství, a mezi l. 1496 a 1532 začal pustnout.

Ve výstavbě Kalicha a zejména jeho fortifikací se ve značné míře odrazily dosavadní zkušenosti s vedením tzv. aktivní obrany a masovým využitím palných zbraní. Vzhledem k tomu, že hrad měl relativně krátký život a byl vystaven na specifickém, z hlediska rezidenčního a reprezentativního účelu nevhodném místě, které limitovalo další rozvoj zástavby, zůstal areál dochován jen v málo pozměněné podobě, což je pro jeho poznání výhodou.

Ve druhé polovině 19. století byla na vrcholu kopce postavena výletní restaurace a vyhlídkový pavilon. Staré hradní sklepy se užívaly pro uskladnění nápojů. Objekty byly po krátké době opuštěny a jejich stopy poměrně rychle zmizely; nicméně není vyloučeno, že některé jejich pozůstatky mohou být dnes (bez náležitého *archeologického výzkumu) zaměněny s relikty středověkých staveb.

Kalich nebyl osamoceným opevněným objektem v regionu. Na dominantních kupách situovaných severozápadně a jihovýchodně od Kalicha vznikly v průběhu 20. let 15. století další dva hrady – Panna a Litýš. Vznik Panny je možné klást do doby dočasné izolace hradu Kalicha při obležení v r. 1421; šlo pravděpodobně o reakci Zikmunda z Vartenberka na výstavbu Kalicha. Hradu Panna se posléze zmocnili husité, v r. 1437 byl dobyt a pobořen královským vojskem. Hrad Litýš na dalším dominantním vrchu Středohoří postavil mezi l. 1422 a 1423 opět Zimund z Vartenberka, nejspíše kvůli tomu, že ve stejné době husité dobyli Pannu. Hrad Litýš existoval déle, ale k r. 1544 je již také uváděn jako pustý.

Popis: Zřícenina stojí na výrazné trachytové kupě ve výšce 538 m n.m. Jako staveniště hradu byl zvolen dominantní vrchol se třemi skalními útvary, mezi nimiž vzniklo jádro poměrně rozsáhlého hradního areálu. Přístupová cesta (**A**) směřovala od severu od první brány (která není doložena, ale předpokládá se na severním úbočí), procházela druhou (**R**) a třetí branou (**B**) a následně úzkým koridorem, sevřeným severním skalním útvarem a obvodovým opevněním. Dále pokračovala k předpokládané čtvrté (**C**) a k poslední páté věžovitě *bráně (**D**), která je dnes nejlépe dochovanou stavbou hradního jádra.

Vrcholové partie severního skalního útvaru, pod nímž procházela přístupová cesta, zaujímal okrouhlá věž (*bergfrit; **E**), dnes již zaniklá, která snad souvisela se starším opevněným objektem. Funkci bergfritu však v tomto případě, podobně jako na dalších lokalitách, mohl suplo-

← Pátá brána hradu (D) v pohledu od jihovýchodu.
Foto Z. Kačerová, 2014.

↙ Valové opevnění v severním předpolí hradu (U), východně od turistického rozcestníku „Kalich-zřícenina, odbočka“. Foto D. Mikoláš, 2014.

↓ Zaklenutý sklep v jižní části paláce (G), pohled od severu. Foto D. Mikoláš, 2014.

vat i samotný skalní útvar, zejména v případě že by byl doplněn o další stavbu či fortifikaci. Skalní útvar, který uzavíral hradní jádro na jižní straně, odděloval od okolního terénu mělký příkop. Na vrchu útvaru vznikla kamenná stavba obdélného půdorysu o rozměrech 13×9 m (**F**), kterou lze snad považovat za obytnou věž (donjon) či věžovitý palác. Střední část hradního jádra zaujal prostorný vícedílný palác (**G**), z něhož zůstaly dochovány relikty přízemí, částečně zalámaného do skalního podloží,

a v jižní části zaklenutý sklep, dnes zasypaný sutí. Před severní štítovou zdí paláce je zachována v podobě výrazné sníženiny také hradní studna či *cisterna (**H**).

Prostor mezi severním a západním skalním útvarem vyplnil mohutný *val s obezděným čelem (**I**). Pod severním útvarem vznikla další stavba (**J**), zčásti zalámaná do skalního podloží a orientovaná víceméně rovnoběžně s výše zmíněným palácem. Tento minimálně dvojprostorový objekt dosahoval (s ohledem na rozsah te-

rénních reliktnů) rozměrů 12×7 m. Další obdélná stavba o rozměrech $6,5 \times 4,2$ m (**K**) vznikla v sousedství páté brány; v případě tohoto objektu by se však mohlo jednat také o budovu související se znovuoživením zájmu o tuto lokalitu v průběhu 19. století. Mezi tímto objektem a vícedílným palácem, vystavěným v prostoru mezi severním a jižním skalním útvarem, je v podobě terénních reliktnů a pozůstatků zdíva (**L**) dochována další stavba nejspíše středověkého stáří, o rozměrech minimálně $10,3 \times 8,2$ m. Spíše lehčí zástavba (**M**) se připojovala také k východnímu skalnímu útvary. K interpretaci a hodnocení stavební podoby většiny objektů dochovaných v prostoru jádra hradu by mohl přinést bližší informace pouze archeologický výzkum.

Po obvodu chránil hradní jádro mohutný obezděný val s příkopem (**I**), před jehož vnější hranou probíhal další val (**N**). Obrányschopnost hradu byla významně posílena vysunutým dělostřeleckým postavením (**O**) na severní straně hradního jádra, spojeným s jádrem hradu opevněným koridorem (**P**). Tento koridor, který zajišťovaly

na východní a západní straně sypané valy s *čelní kamennou plentou čili nasucho kladenou obezdívkou (**Q**), nasedal na západní straně k objektu druhé brány (**R**), na straně východní pak k bráně třetí (**B**). Dělostřelecké postavení (**O**) tvořil nasypáný val s odstupňovanou čelní nasucho kladenou obezdívkou a dodnes patrnými komorovými střílnami. Po obvodu byl objekt ohrazen příkopem (**S**), před nímž probíhal původně nejspíše v plném rozsahu nasypáný val (**T**).

Ve svazích na severní a jižní straně hradního vrchu se nachází dvě rozsáhlé plochy (**U**, **V**), které byly původně vymezeny nevýrazným valem a příkopem a snad také lehčím opevněním. Zejména plocha na jižním svahu Kalicha (**V**) bývá spojována s ležením husitských vojsk. Za současného stavu poznání však nelze vyloučit ani možnost, že tyto areály souvisejí až s mladším hospodářským využitím svahů v době po zániku hradu. [jhl]

Literatura: Menclová 1972b; Smetana – Gabriel 1982; Gabriel – Panáček 1998; Sedláček 1998a; Durdík 2009; Sýkora 2014.

Navigační bod: N 50°36'20.94", E 14°12'24.30" (vstup do hradu).

Přístup: Z doporučeného místa parkování na náměstí v Třebušíně po zelené turistické značce na severovýchod k rozcestníku „Pod Kalichem“, zde odbočit na žlutou turistickou značku k rozcestníku „Kalich-zřícenina, odbočka“ a odtud po žluté k hradu. Na lokalitu lze jít také z doporučeného místa parkování po žluté turistické značce na sever podél hřbitova a k rozcestníku „Kalich-zřícenina, odbočka“.

Rizika: Cesta nahoru na hrad je poměrně náročná. Vzhledem ke stavu zříceniny a tvaru terénu je třeba se v areálu pohybovat opatrně.

Okolí: [1] Řepčice (LT), zřícenina hradu Panna: N 50°36'40.71", E 14°11'02.81" (1,7 km).

[2] Soběnice (LT), zřícenina hradu Lityš: N 50°35'30.62", E 14°14'40.22" (3,0 km).

↑ *Panoramatické foto Třebušína. Vlevo hrad Panna, uprostřed hrad Kalich, vpravo hrad Lityš. Foto M. Sýkora, 2012.*

Archeologický atlas Čech

Vybrané památky od pravěku do 20. století

Archaeological Atlas of Bohemia

Selected sites from prehistory to the 20th century

Martin Kuna

a kolektiv:

Alžběta Danielisová, Dagmar Dreslerová, Jan Hasil,
Josef Hložek, Michaela Langová, Jan Mařík,
David Novák, Čeněk Číšecký, Zuzana Kačerová,
Eva Čepeláková, Judita Korteová, Dana Křivánková,
Petra Maříková Vlčková, Zdeněk Mazač, Jitka Říhová

Překlad resumé David J. Gaul

Revize překladu Zuzana Maritzová, Petra Maříková Vlčková

Vydal

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1

a

Nakladatelství Academia, Středisko společných činností

AV ČR, v. v. i., Vodičkova 40, 110 00 Praha 1,

s podporou programu NAKI Ministerstva kultury ČR

Redakce neperiodických tisků

(Archeologický ústav AV ČR, Praha) Filip Laval

Fotografie na obálce Zuzana Kačerová

Logo AMČR Petr Kincl

Obálka, grafická úprava, sazba a zlom Zdeněk Mazač

Tisk Těšínská tiskárna, a.s.,

Štefánikova 1828/2, 737 01 Český Těšín

Vydání druhé, 2015

Ediční číslo 11779

ISBN 978-80-87365-82-3 (Archeologický ústav AV ČR, Praha)

ISBN 978-80-200-2526-5 (Academia)

Objednávky – Orders – Bestellungen:

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1, Česká republika

Fax: +420 257532288, knihovna@arup.cas.cz

Knihu můžete zakoupit v síti knihkupectví Academia,

na www.academiaknihy.cz nebo v knihovně

Archeologického ústavu AV ČR v Praze.